

СЮ ПРЮДО

**АЗ СЪМ
ДИНАМИТ**
ЖИВОТЪТ НА НИЦШЕ

ЕРА

I AM DYNAMITE! A life of Nietzsche
Copyright © Sue Prideaux, 2018
All rights reserved

© Марин Загорчев – превод
© Мира Минкова – художествено оформление на корицата

© Издателство ЕРА, София, 2019
ISBN 978-954-389-542-7

**Изданията на ЕРА търсете на
www.erabooks.net**

Съдържание

1. Една музикална вечер	7
2. Нашата германска Атина	29
3. Стани това, което си	46
4. Наксос	67
5. Раждането на трагедията	94
6. Отровната хижа	119
7. Концептуалният трус	132
8. Последният ученик и първият ученик	149
9. Свободни и не толкова свободни духове	163
10. „Човешко, твърде човешко“	177
11. „Странникът и неговата сянка“	189
12. Философията и Ерос	205
13. Ученичката на философа	217
14. Баща ми Вагнер умря. Роди се синът ми Заратустра	233
15. Само там, където има гробове, има възкресение	245
16. Той ми заложил капан!	261
17. Декламиране в нищото	273
18. Ламаландия	288
19. Аз съм динамит!	297
20. Здрач в Торино	314
21. Минотавърът	337
22. Празният обитател на пълни стаи	352
Афоризми	387
Хронология	398
Бележки	404
Избрана библиография	423

2.

Нашата германска Атина

– „Зле се отплаща човек на своя учител, ако цял живот остане само ученик.“

Когато Ницше е на единайсет години, умира баба му и най-накрая майка му е свободна да управлява самостоятелно домакинството си. След няколко неуспешни опита Франциска и двете деца се преместват в ъглова къща на „Вайнгартен“ през 1858 г., сносна, но с нищо незабележителна наумбургска улица. Сега Ницше има собствена стая. Много скоро си създава навик да работи до полунощ и да става в пет часа сутринта, за да продължи. Това е началото на живот, който нарича *Selbstüberwindung*, „себепреодоляване“, важен принцип, който по-късно развива метафизично, но за сега единственото, което се налага да преодолява, е същипващо лошото му здраве. Мъчителните пристъпи на главоболие с повръщане и силна болка в очите понякога продължават цяла седмица, през което време трябва да лежи в затъмнена стая със спуснати завеси. И най-малката светлина пронизва очите му. И дума не може да става за четене, писане и дори някаква свързана мисъл. Между Великден на 1854 г. и Великден на 1855 г. например Ницше отсъства от училище сумарно шест седмици и пет дни. Когато е здрав, използва, както го нарича, „величието на волята“, за да изпреварва съучениците си. Наумбургската Катедрална гимназия не е об-

---

* Цит. по Фридрих Ницше, „Ессе homo“, предговор, раздел 4. Изд. „З. Стоянов“, т.6, С., 2004, прев. Георги Кайтазов. – Б. р.

разователна дупка, но Ницше много си мечтае по някакъв начин да попадне в „Шулпфорта“, най-реномираното класическо училище на Германския съюз.

„Пфорта, Пфорта, мечтая само за Пфорта“ – пише той, когато е на десет години. „Пфорта“ е жаргонното наименование, използвано от възпитаниците на училището, а само-надеяното му споменаване от Ницше говори за силата на неговия копнеж.

„Пфорта“ дава образование на двеста момчета на възраст от четиринайсет до дваайсет години, като се предпочитат деца, чиито бащи, като тези на Ницше, са починали в служба на пруската църква или държава. Процесът на подбор на кандидатите много напомня на приказката за Пепеляшка, когато пратениците на принца пътували из цялата страна, търсейки момиче, на чийто крак ще стане изгубената обувка. Те пристигат в Наумбург, когато Ницше е на тринайсет, и въпреки несигурните му знания по математика, остават достатъчно впечатлени, за да му предложат място през следващата есен.

„Аз, бедната Лама – пише Елизабет с обичайния си драматизъм, – се почувствах зле употребена от съдбата. Спрях да се храня и легнах в прахта, за да умра.“ Страданието ѝ е причинено не от завист към брат си заради първокласното му образование, а от тъгата, че месеци наред няма да го вижда у дома. Самият Ницше също не е лишен от лоши предчувствия. С приближаването на деня за заминаване майка му съобщава, че възглавниците му били мокри от сълзи, но денем се държал наперено.

„Беше вторник сутринта, когато излязох през градските порти на Наумбург... все още ми се привиждаха ужасите на страховита нощ и бъдещето пред мен бе забулено със зловещо сиво покривало. За първи път напусках дома на родителите си за дълго, дълго време... Раздялата ме изпълни с отчаяние; треперех при мисълта за бъдещето... мисълта, че отсега нататък вече няма да мога да се отдавам изцяло на мислите си, че съучениците ми ще ме откъснат от най-любимото ми занимание – тази мисъл ужасно ме тревожеше... всяка изминала минута ставаше все по-страшно, дори когато видях Пфорта да проблясва в далечината, тя ми се стори повече като затвор, отколкото като *алма матер*... Изведнъж

сърцето ми се изпълни с възвишени чувства. Възнесох се към Бог в мълчалива молитва и дълбоко спокойствие обхваща духа ми. Да, Господи, благослови моето влизане и защити ме, дух и тяло, в това огнище на Светия дух. Изпрати ангел да ме води победоносно в битките, които ще вода... това те моля, Господи! Амин.“¹

Приликата на „Пфорта“ със затвор се дължи на нейното възникване като цистерциански манастир. Разположена в изолираната долина на един приток на Зале, на около шест километра южно от Наумбург, тя е заобиколена от триметрови стени с дебелина две педи и половина, затварящи 280 декара плодородна земя, осеяна с обичайните манастирски удобства: езерце с шарани, пивоварна, лозе, ливади за сено, ниви и пасища наоколо, хамбари, мандра, конюшни, ковачница, каменни галерии и множество прекрасни готически сгради. Като разширена версия на бащиния му дом в Рьокен, това е църковна крепост, предназначена да устоява на политически превратности, най-важни от които, специално за „Пфорта“, са религиозните войни от XVI–XVII в. Когато борбите са прекратени и католицизмът е прогонен, принц-курфюрстът на Саксония, който поддържа Мартин Лутер, обявява „Пфорта“ за *Prinzenschule*. Това е едно от най-важните латински училища, създадени през 1528 г. от Шварцерд,² който помага на Лутер за превода на Стария завет на немски. Освен латинския и гръцкия, които са основата на висшето образование, Шварцерд въвежда преподаване на иврит, което позволява на учените да четат великите еврейски текстове в оригинал, а не като преводи, които много често са политически или теологически изкривени. Това е смела стъпка срещу многовековната църковна цензура и дава на всеки учен възможност за независим анализ.

По времето, когато Ницше влиза в образователната система, тя е леко преработена от Вилхелм фон Хумболт,³ брат на прочутия изследовател, географ и учен Александър. Приятел на Шилер и Гьоте, Хумболт е политически повлиян от пребиваването си в Париж скоро след превземането на Бастилията. „Париж и Франция вече доста ми дотегнаха – пише той с необичайна за двайсет и две годишен младеж зрялост и хладнокръвно заключава, че е станал свидетел на необходимите родилни мъки за създаването на нова рационалност.

– Човечеството, измъчено от една крайност, е принудено да търси спасение в друга.“

Хумболт е натоварен с преустройването на германската образователна система между 1809 и 1812 г. и съчетава изключително рационален анализ на събитията от съвременното си с прекия си опит в изучаването на класическото наследство по времето, когато е посланик на Прусия към Светия престол. Той предвижда бъдеще на Германския съюз по подобие на Древна Гърция: система от малки държави, съществуващи разнообразно и творчески в културно и интелектуално единство. Излага схващанията си в „Идеи в опит за определяне границите на действието на държавата“, книга, която повлиява Джон Стюарт Мил при написването на „За свободата“. Водещият принцип на Хумболт е максимална свобода в образованието и религията при минимална намеса на държавата. В такава държава индивидът е всичко, следователно образованието е всичко. Крайната цел на образованието е „пълна подготовка на човешката личност... най-добро и най-пропорционално развитие на способностите на индивида до пълна и последователна завършеност“.⁴ Тази пълна и последователна завършеност съчетава два особени германски идеала: *Wissenschaft* и *Bildung*. *Wissenschaft* е идеята за обучението като динамичен процес, непрекъснато обновяван и обогатяван от научните изследвания и независимата мисъл, тъй щото всеки ученик да допринесе за безкрайно растящото световно познание. Това е пълна противоположност на зубренето наизуст. Знанието е еволюционен процес и върви в комбинация с *Bildung*, развитието на самия учен: процес на духовно израстване чрез придобиването на знания, които Хумболт описва като хармонично взаимодействие между личността и природата на ученика, пораждащо състояние на вътрешна свобода и цялостност в по-широк контекст.

Въпросът за цялостността и обществения морал адресира актуалния тогава проблем на религията, когато научният прогрес разклаща многовековните вявания. На какъвто и етап от обучението си да се намира даден ученик или студент по пътя между Дарвин и съмнението, никоой не може да отрече почти божествената санкция, наложена на живота според канона на западното познание, от която през вековете преминава една приемствена линия на истина, красота,

интелектуална яснота и цел независимо кой бог е почитан в съответното време.

Поддържащата сила, която стои в основата на цивилизацията, е езикът, без който вероятно нямаше да можем да мислим и със сигурност не бихме могли да предаваме сложни идеи. Самият Хумболт е филолог и философ на езика. В „Пфорта“, както и в други училища и университети в периода на Хумболтовите реформи, най-тачените предмети са класическите езици и класическата филология – изкуство на педантично, прецизно вглеждане назад в миналото. Филолозите са богове на невъзможно малките неща, „тесногръди, студенокръвни микролози“, както ги нарича Ницше⁵ по-късно, а класическите филолози са боговете на образователната система, дълбаещи недрата на гръцката, еврейската и латинската лингвистика.

Ректорът по времето на Ницше описва „Пфорта“ като училище-държава – Атина сутрин, Спарта следобед. Този полумонашески, полувоенен режим е изключително суров както психологически, така и физически. Ницше, който у дома толкова цени своята стая, където би могъл да работи по свой график, сега спи в общо спално с трийсет момчета. Денят започва в четири сутринта с едновременното изщракване от отключването на вратите на спалните помещения, които са били заключени точно в девет миналата вечер (аналогията, която можем да приведем днес, е силното едновременно изщракване на вратите в Байройтската опера, които затварят зрителите в началото на спектакъла и ги освобождават в края му). След като са освободени, сто и осемдесет момчета хукват към петнайсетте таса и общото корито, в което могат да се изплюят, след като си измият зъбите. Денят продължава, както го описва Ницше:

- 5.25 ч – сутрешна молитва. Топло мляко и кифли.
- 6.0 – урок.
- 7-8 – учене.
- 8-10 – урок.
- 10-11 – учене.
- 11-12 – урок.
- 12 – вземане на покривки и отиване в трапезарията.

Строяване. Молитва на латински преди и след обяда. Четирийсет минути свободно време.

- 1.45–3.50 – урок.
- 3.50 – питка с масло и бекон или мармалад от сливи.
- 4.0–5.0 – момчетата от по-горните класове изпитват момчетата от по-долните на гръцка диктовка или математическа задача.
- 5.0 – 7.0 – учене.
- 7.0 – събиране в трапезарията за вечеря.
- 7.30–8.30 – игри в градината.
- 8.30 – вечерна молитва.
- 9.0 – лягане.
- 4.0 – отключване на вратите. Нов ден.

Това е най-строгийт училищен режим в Европа, както с одобрение отбелязва мадам Дьо Стаел: „Това, което в Германия наричат учение, е наистина похвално – петнайсет часа на ден уединение и труд в продължение на години за тях, изглежда, е нормален начин на съществуване.“⁶

Отначало Ницше страда от силна носталгия по дома. „Вятърът духаше силно във високите дървета, клоните им стеноха и се люлееха. Сърцето ми бе в същото състояние.“⁷ Доверява се на своя наставник професор Будензиг, който го съветва да се потопи в работата, а ако това не помогне, просто да се осланя на Божията милост.

Позволено му е да вижда майка си и сестра си веднъж седмично, но само в рамките на мъчително кратък период в неделя, след като учениците са били на църква и са се върнали. След службата Ницше бързо тръгва на север по пътя, виещ се сред тъмна смърчова гора и водещ към село Алмрих. Междувременно Франциска и Елизабет бързат на юг по пътя от Наумбург. Семейството прекарва един час заедно в кръчмата на Алмрих, преди да се върнат по обратния път. Иначе свободата на момчетата в „Пфорта“ се изразява в един час – между 19.30 и 20.30 ч – в градината, където научни спорове на гръцки или латински, започнати по време на непринудена игра на кегли, могат да прераснат в словесни дуели, водени с импровизирани латински хекзаметри.

Момчетата са насърчавани постоянно да говорят помежду си на латински и гръцки. Ницше, както обикновено,

отива по-далеч, като си налага да мисли на латински, и вероятно е успял, защото не се оплаква от затруднения. Не им е разрешено да четат вестници. Политиката, външният свят и настоящето са изключени, доколкото това е възможно. Основната част от учебната програма включва литература, история и философия на Древна Гърция и Рим, а също немските класици като Гьоте и Шилер. Макар да е отличник по тези предмети, Ницше се бори с древноеврейския, който му е необходим, за да получи църковен сан; особено трудна му е граматиката на този език. Така и не научава английски и въпреки че обожаваше Шекспир и Байрон, особено „Манфред“, чете и двамата автори в немски превод. Момчетата имат един-найсет часа латински седмично и шест часа гръцки. Ницше е отличен ученик; понякога, макар и не винаги, е най-добрият в класа в края на учебната година. Средният му успех редовно върви надолу поради лоши оценки по математика, към която продължава да няма интерес, с изключение на един кратък период, когато се увлича от свойствата на кръга.

Понякога момчетата излизат на разходка в околността. По този повод обличат спортни униформи, установени от Фридрих Лудвиг Ян, ревностен националист и баща на гимнастическото движение, създадено с цел да възпитава военен дух у младите мъже, чиято координирана добродетелност ще стане чудесна основа за зараждащата се нация. Ян формулира своите прочути четири „f“: *frisch, fromm, fröhlich, frei* (бодър, набожен, радостен, свободен), в духа на които момчетата предприемат експедиции във военен стил. Строяват се, за да завладяват планината под съпровода на маршова музика, като пеят, крещят победоносно, размахват училищния флаг и три пъти скандират „ура“ за краля (изгубил разсъдъка си след инсулт), принца на Прусия и училището, преди да се приберат с маршова стъпка.

Уроците по плуване са структурирани по сходен начин.

„Вчера най-сетне ни заведоха да плуваме. Беше страхотно. Строиша ни в редици и ни изведоха през портата под съпровода на весела музика. Всички бяхме с червени плувни шапки, беше много красива гледка. Но ние, младите плувци, много се изненадахме, когато ни заведоха долу, до река Зале, където щяхме да започнем уроците по плуване, и всички ни беше страх. Когато обаче видяхме големите плувци, прибли-

жаваци се в далечината, и чухме музиката, всички скочихме в реката. Плувахме в същия ред, в който бяхме тръгнали от училището. Общо взето, всичко мина добре; положих огромни усилия, но през цялото време ми беше трудно. Освен това много плувах по гръб. Когато най-сетне стигнахме до финала, получихме дрехите си, които ни бяха докарали с лодка. Облякохме се бързо и се върнахме в същия строй обратно в „Пфорта“. Беше наистина прекрасно!⁸

Забележително е, че след такова начало плуването става негово любимо занимание за цял живот. Но същото не може да се каже за гимнастиката, която той практикува с мрачен хумор. Приятелят му от училище Паул Дойсен описва единствения му акробатичен трик, на който Ницше шеговито отдава голяма важност. Упражнението се състои в това да изтласкаш тялото си с краката напред между двете греди на успоредката и да се приземиш от другата страна. Това, което другите ученици овладяват за минути, понякога дори без да се докоснат до уреда, за Ницше е тежък труд, каращ го да почервенеет, да се задъхва и поти.⁹

Потен, в лоша физическа форма, тромав и твърде умен, той не се ползва с голяма популярност. Един от съучениците му изрязал негова снимка и направил от нея кукла, която говорела и правела смешни неща; но една характерна особеност на Ницшевата натура е, че уязвимостта му винаги му печели верни приятели, готови да го защитават от ударите и обидите на грубияните. Малкият му кръг от приятели от „Пфорта“ взема мерки подигравчийската марионетка да изчезне, без прототипът ѝ да разбере за нея.

Страстта му към музиката не охлаждава. Ницше се записва в училищния хор, който дава безкрайни възможности за групово веселие и военни маршове, но именно в този музикален жанр можем да проследим по-лесно, отколкото в другите училищни предмети – всичките основани на идеята за себerealизация чрез подчинение на груповата етика – как той успява да запази свободата на мисълта си, която още при постъпването си в „Пфорта“ толкова се страхува да не изгуби. Учители и ученици се възхищават на неоспоримите му умения да свири на пиано и да чете ноти, което само по себе си е изключително постижение, но най-силно ги поражават блестящите му клавирни импровизации. Докато баща

му е още жив, хората идвали от далечни места, за да чуят как свири. Сега съчениците на Ницше се възхищават на същата дарба у сина. Когато се впусне в някой от дългите си, страстни, свободно струящи потоци от мелодични хрумвания, те се скупчват около набития юноша с очила с дебели стъкла и ексцентрично дълга, заресана назад коса, непохватно обкрачил музикалното столче. Дори тези, които не могат да го понасят, са очаровани от неговата виртуозност като от илюзионист. Бурното време пробужда в него най-силно вдъхновение и според приятеля му Герсдорф, когато навън тътнат гръмотевици, дори Бетовен не би достигнал такива импровизационни висоти.

Ницше остава силно набожен и дори за миг не се разколебава от решението да последва баща си в Църквата. Първото му причастие се извършва в атмосфера на религиозен плам.

Този ден, четвъртата неделя на Великия пост през 1861 г., създава нова връзка между него и Паул Дойсен – съученикът, който разказва за гимнастическите му подвизи. Момчетата се приближават към олтара по двойки, за да получат причастие, и Дойсен и Ницше коленичат един до друг. Изпълнени са с благоговение и екстаз и заявяват, че са готови незабавно да умрат за Христа.

Когато религиозният му плам охладнява, Ницше се заема да изучава християнските текстове със същата безпристрастност, с която провежда гръцките и римските си изследвания. Излага своите идеи в две дълги есета, озаглавени „Съдба и история“ и „Свобода на волята и съдба“, в които изразява интереса си към съвременния американски мислител Ралф Уолдо Емерсън, писал много по въпросите на свободната воля и съдбата. Ницше завършва „Свобода на волята и съдба“ с една от първите си мъдрости: „Абсолютната свобода на волята би превърнала човека в бог; фаталистичният принцип би го превърнал в машина.“ Излага същата мисъл по-подробно в „Съдба и история“: „Свободна воля без съдба е също толкова немислима, колкото дух без материя, добро без зло... Само пълната противоположност създава качеството... Ще настъпят велики революции, щом масите най-сетне разберат, че цялото християнство се основава на предположения: съществуването на Бог, безсмър-

тието, авторитетът на Библията, вдъхновението и други доктрини, които винаги ще бъдат спорни... ние дори не знаем дали самото човечество не е само стъпка или период от историята на вселената... Дали човекът не е само развитие на камъка през растение или животно?... Дали тази вечна трансформация е безкрайна?“

В тези разсъждения прозира еретичната теория за еволюцията на Дарвин, но за Ницше те са вдъхновени от писанията на трима мислители, които ще насочват творческата му мисъл в продължение на дълги години: Р. У. Емерсън, гръцкият поет и философ Емпедокъл и германският поет и философ Фридрих Хьолдерлин.

През 1861 г., Ницше пише училищно есе, озаглавено „Писмо до моя приятел, в което му препоръчвам моя любим поет“. Любимият поет е Хьолдерлин, който по онова време е пренебрегван и почти непознат, макар че в наши дни заема почетно място в пантеона на немската литература. Ницше получава ниска оценка за есето и учителят го съветва „да се придържа към поети, които са по-здрави, по-ясни и по-германски.“¹⁰ Въсъщност Хьолдерлин едва ли може да бъде по-типично германски, но той пламенно ненавижда национализма *über alles*. Това отношение споделя и седемнайсетгодишният Ницше и в есето си той посочва, че Хьолдерлин „казва на германците горчиви истини, които, за съжаление, са твърде здраво вкоренени... Хьолдерлин хвърля остри и режещи думи срещу германското варварство. И все пак тази погнуса от реалността е съвместима с огромна любов към родината, а такава любов Хьолдерлин има в изобилие. Но той мрази у германеца обикновения занаятчия, еснафа.“¹¹

Учителите на Ницше не обичат Хьолдерлин заради това, което наричат интелектуално и морално нездравео. Хьолдерлин изгубва здравия си разум в края на живота си и това го прави нездравословен избор като тема за есе. Освен готовността на Ницше да оспорва авторитета на разума, неговите учители заподозират в него опасен песимизъм, напълно несъвместим с трите водещи принципа на „Пфорта“: *Wissenschaft, Bildung* и лутеранство. Тези три свещени принципа би трябвало да осигурят адекватна защита, тъй щото

на кой млад възпитаник на училището, като Ницше, да не му хрумне да навлезе в разтърсващата, затънтена вътрешна територия, която изследва Хьолдерлин:

„О, вие, клетници, които чувствате всичко това; които, като мен, не можете да си изкривите душата, за да твърдите, че човек е тук с цел; които, като мен, сте в плен на Ницшото, което ни владее, така дълбоко наясно, че сме родени за нищо, обичаме нищо, вярваме в нищо, работим до смърт за нищо само за да се превърнем малко по малко в нищо – как мога да го предотвратя, ако краката ви се подкосяват, когато се замислите за това сериозно? Много пъти и аз съм се потапял в тези бездънни мисли и възкликвах: Защо забиваш топора в моя корен, дух жесток? – и все пак съм още тук.“¹²

В последните години от живота си Хьолдерлин на моменти, макар и рядко, е способен да произведе изумително прозрение, оракулски проблясък или странно смуцаваща сентенция. Настанява се в една кула в Тюбинген и се превръща в туристическа атракция, етап от Големия тур на романтичната епоха, която от всичко най-много обича полуразрушени кули, населени с кукумявки и един човешки гръмоотвод за божествено вдъхновение.

Ницше пише, че „гробницата от продължителна лудост“ на Хьолдерлин, в която съзнанието на поета се бори с настъпващата нощ на безумието, преди окончателно да угасне сред мрачни тайнствени погребални песни, разяжда и неговото съзнание като прибой на бурно море. Писанията му за Хьолдерлин създават впечатлението, че Ницше вече е почти прегърнал идеята да принесе в жертва ума си, ако така ще отвори врата за откровението.

В „Пфорта“ Хьолдерлин определено не печели симпатии. Но въпреки критиките и неодобрението на учителя си, Ницше не губи интерес към поета.

Хьолдерлин пише пиеса за поета философ Емпедокъл (ок. 492–432 г. пр. н. е.) и Ницше прави същото. Според легендата Емпедокъл сложил край на живота си, като скочил в Етна с твърдото убеждение, че ще излезе като бог – постъпка, която ни напомня както на Заратустра, излизаш от пещерата, така и на Ницше, изгубил разсъдъка си и вярващ, че се е преродил в Дионис. Темата за прераждането в бог и божествената лудост като билет за божественост преминава

през живота и мисълта на Ницше, Хьолдерлин и Емпедокъл. На седемнайсет, и учещ в най-реномираната германска гимназия, посветена на цивилизаторския култ на олимпийския разум и яснота, Ницше изследва идеята за освобождаващата лудост и валидността на ирационалното.

„Да си сам и без богове, това е... това е смърт“ – поставя Хьолдерлин в устата на Емпедокъл в пиесата и може би от тук можем да проследим първия шепот на огромната трагедия, която Ницше ще изрази в смъртта на Бога.

От произведенията на Емпедокъл е запазено твърде малко. Достигналите до нас фрагменти са от две епични философски поеми „За природата“ и „Очистване“. „За природата“ е прекрасна поема за сътворението, подобна на Овидиевите „Метаморфози“ и „Изгубеният рай“ на Милтън, но Емпедокъл не е просто стихоплетец, който ни напомня на Овидий и Милтън. Той е важен, защото е първият мислител, който назовава четирите елемента:

„Ела! Ще назова праисторичната четворица,
отде възникнал е видът на всичко, що виждаме днес –
Земята, бурното Море и влажният въздух,
и Етер, титанът, който споява земното кълбо.
Но ето, чуй сега как огънят разделен
вдъхна живота в зародишите...“¹³

Емпедокъл* твърди, че има универсален кръговрат на нещата, в който няма нито сътворение, нито унищожение. Има една форма на материята, която в своята цялост е неизменна и вечна благодарение на смесването и разделянето на две вечни и вечно противоположни сили: Любов и Омраза. Напрежението от тяхното противопоставяне създава енергията на първичния вихър, който Емпедокъл си представя като кошмарен водовъртеж в стила на Йеронимус Бош, в който човешки части, „глави, ръце, очи, зловещо блуждаещи в пространството“, се търсят едни други в стремеж да станат „свързани във всички форми и прекрасни за погледа“. Днес тези идеи се приемат като първите искрици от зараждането на еволюционната теория.

---

* Роден в Агригента (дн. Агридженто), в Сицилия, 4 в. пр.н.е. – Б. р.

От разпокъсаната природа на оцелелите произведения на Емпедокъл Ницше се научава на краткост. Освен това се убеждава, че фрагментите освобождават ума и го изпращат в безкраен полет на фантазията. Това се превръща във все по-ценна способност, когато творческите интервали между пристъпите на болестта му се съкращават и го изправят пред проблема как да изразява мислите си бързо и максимално ефективно преди следващия пристъп.

Друга Ницшева творба от тази година, след като той взема първо причастие, е шеговито наречената от него „отвратителна новела „Еуфорион“ – неприлично и написано в твърде натруфен стил юношеско съчинение, което флиртува със секса и сатанизма.

„Докато я пишех, изпадах в пристъпи на сатанински кикот“ – хвали се в писмо до приятел, което подписва „FWvNietzky (alias Muck) *homme étudie en lettres (votre ami sans lettres)*.“¹⁴

В легендата за Фауст Еуфорион е името, дадено на сина на Фауст и Елена от Троя. В Германия по времето на Ницше гледат на Байрон като на един съвременен Еуфорион. Така, когато пише от първо лице като „Еуфорион“, Ницше възприема не само фаустовска, а и байроновска поза.

Запазена е само първата страница на новелата. Започва с Еуфорион в кабинета си:

„Червената зора играе върху небесната палитра, подпалва фойерверки, колко скучно... Пред мен има мастилница, в която мога да удавя черното си сърце; ножица, с която мога да свикна да режа гърлото си; ръкописи, с които да се изтрия, и нощно гърне.

Да би Мъчителят насочил струята на своята урина над моя гроб – незабравка... изглежда ми, че по-приятно е да се разлагаш във влажната земя, отколкото да живуркаш под синьото небе; да се ровиш като тлъст червей, е много по-приятно, отколкото да си човек – ходещ въпросителен знак...

Срещу мен живее една монахиня, която навестявам от време на време да се наслажда на отличното ѝ поведение... По-рано беше монахиня, слаба и крехка; аз бях неин лекар и се грижех бързо да качи тегло. С нея живее брат ѝ, в граждански брак; изглеждаше ми твърде пълен и червендалест – изтъних го – до труп... В този момент Еуфорион леко се

отпусна назад и изстена, защото страдаше от болест, поразяваща гръбначния му мозък.“¹⁵

Тук, за жалост, свършва единствената запазена страница на ръкописа.

Има още един фрагмент от юношеските му писания, който не бива да отминаваме. Този текст обикновено се разглежда като съобщение за някакво реално събитие, видение или зловещо призрачно посещение, или дори предчувствие за лудостта му. Като такъв, той справедливо се приема за важен, но като имаме предвид „Еуфорион“, може да е просто още един опит за експериментално страховито произведение.

„Това, от което се страхувам – пише Ницше, – не е ужасният силует зад стола ми, а гласът му; и не думите, а ужасяващо неизразителния и нечовешки тон на този силует. Да, де да можеше да говори човешки.“¹⁶

В „Пфорта“ лекуват мъчителните пристъпи на хроничното заболяване на Ницше, ослепяващото главоболие, гноеенето на ушите, „стомашния катар“, повръщането и гаденето му с унизителни средства. Слагат го на легло в тъмна стая с пиявици, прикрепени на мекото на ушите му, за да смучат кръв от главата му. Понякога ги прилагат и на врата му. Той ненавижда това лечение. Усеща, че то не му помага. Между 1859 и 1864 г. в регистъра на болестта му има 20 вписвания, продължаващи средно по седмица.

„Трябва да свикна с това“ – пише той.

Ницше носи очила с опушени стъкла, за да предпазва чувствителните си очи от светлината, и училищният лекар не вижда основания за оптимизъм и предсказва пълна слепота.

Пришпорен от физическите ограничения и мрачните прогнози, Ницше използва всеки продуктивен момент. Той има невероятен апетит за работа. Увеличава учебната си натовареност, като създава литературен кръжок с двама приятели от детството, Густав Круг и Вилхелм Пиндер, които все още са в Катедралната гимназия в Наумбург, тъй като не са допуснати в елита на „Пфорта“. Трите момчета наричат клуба си „Германия“, вероятно в чест на Тацит.¹⁷ Провеждат церемонията по основаването му през лятната ваканция на 1860 г. в една кула с изглед към река Зале. Произнасят

множество братски клетви и изпиват бутилка евтино червено вино, след което я хвърлят в реката. Всеки един от тях се заклева всеки месец да създава произведение на изкуството: стихотворение или есе, музикална композиция или архитектурен проект. После другите ще ги критикуват „в дружески дух на взаимно поправяне“.

За три години Ницше създава около трийсет и четири произведения, вариращи от „Коледна оратория“ до „Образът на Кримхилда в „Песента на нибелунгите“ и „Относно демоничния елемент в музиката“. Продължава да го прави дълго след като другите престават. „По какъв начин можем да бъдем предизвикани към активна дейност?“ – пише доста отчаяно в протокола на кръжока през 1862 г.

На следващата година се интересува от едно момиче: Ана Редтел, сестра на негов съученик. Веднъж тя излиза на разходка в планината с брат си и там привлича вниманието на Ницше с красив танц на една поляна. Дватама танцуват заедно. Тя е дребна, крехка девойка от Берлин, чаровна, добродушна, образована и музикална. До нея Ницше изглежда едър, широкоплещест, силен, доста сериозен и скован. Ана свири добре на пиано и интимните им отношения се задълбочават, докато изпълняват клавирни дуети. Той ѝ праща стихотворения и ѝ посвещава една рапсодия. Когато идва време Ана да се върне в Берлин, Ницше ѝ подарява папка с композирани от него клавирни произведения. Тя му благодарил е елегантно и така първата му нежна среща с любовта приключва.

1864-та е последната му година в гимназията. Има по-малко извънкласни дейности и трябва да се съсредоточи върху създаването на оригинално и значимо произведение, *Valediktionsarbeit*, за да вземе *Abitur*, приемния изпит в университета.

„Така се случи, че през последните ми години в „Шулпфорта“ работих паралелно над две филологически съчинения. В едното от тях смятах да направя преглед, позовавайки се на различни източници (Йордан, Еда и др.), на сагите за остготския цар Ерманарих с различните им варианти; в другото – да опиша един особен вид гръцки тирани, тези на Мегара... и в хода на работата то се оформи като портрет на Теогнид Мегарски.“¹⁸

До наши дни са се запазили по-малко от 1400 реда от творчеството на гръцкия поет от VI в. пр. н.е. Теогнид Мегарски. По това той си прилича с другите древни мислители, изучавани от Ницше – Емпедокъл и Диоген Лаерций. Така Ницше има по-голяма свобода. „Прибягнах до много предположения и догадки – пише за своя труд върху Теогнид, – но смятам да завърша работата с подобаваща филологическа изчерпателност и максимално научно, доколкото е възможно.“ Филологическата наука и изчерпателността наистина тържествуват в „*De Theognide Megarensi*“ („За Теогнид Мегарски“). Ницше написва съчинението само за седмица в началото на лятната ваканция. То се състои от четирийсет и две страници, изписани със ситен почерк на латински, и задълбочеността му смайва учителите филолози в „Пфорта“. Остатъка от лятната ваканция Ницше трябва да посвети на математиката, но той не си прави този труд и когато се връща в училище, недоволният му учител по математика професор Бухбиндер настоява да не получи *Abitur* – дипломата, осигуряваща му достъп до университет.

„Тъй като никога не е проявявал нужното старание в математиката, той винаги е, така да се каже, вървял назад в това отношение, както в писмените, така и в устните задачи, затова не заслужава дори „среден“ по този предмет“ – негодува Бухбиндер. Но неговото ръмжене е заглушено от други педагози, които питат: „Да не би да предлагате да скъсаме най-талантивия ученик, когото в „Пфорта“ някога сме имали?“¹⁹

„Завърших благополучно – възкликва Ницше на четвърти септември. – О, настъпиха славните дни на свободата!“ И напуска „Пфорта“ в съответствие с традицията на училището, като маха с ръка през прозореца на украсен с гирлянди файтон с коне, яздени от мъже с ярки униформи.

Докладът на училищния лекар при завършването му гласи: „Ницше е здрав, стегнат мъж с постоянно втрещен поглед, късоглед и често страда от изменчиво главоболие. Баща му е починал млад от омекване на мозъка и е роден от по-възрастни родители; синът е роден по време, когато бащата вече е бил зле. Засега няма лоши симптоми, но здравната му история трябва да се следи внимателно.“

Прощалното слово на Ницше за „Пфорта“ не е по-ласкателно:

„Живях в таен култ към определени изкуства... спасих личните си склонности и желания от общия закон; опитах се да разчупя закостенялостта на плановете и графици, определени от правилата, като се отдадох на прекомерна страст към универсалното познание и удоволствия... Имах нужда от някакъв противовес на моите изменчиви и неспокойни наклонности, наука, с която мога да се занимавам с хладно безпристрастие, студена логика, монотонна работа, без резултатите от нея да ме вълнуват твърде дълбоко... Колко добре обучен, но колко зле образован е възпитаникът на такава величайша институция.“²⁰